

MODERNLİK MESELESİ OLARAK ÖZNEYİ TARTIŞMAK: ANNELİK

DISCUSSING THE SUBJECT AS MODERNITY ISSUE: MOTHERHOOD

Dr.Öğr.Üyesi Murat SATICI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Ed.Fak. Felsefe, murat.satıcı@cbu.edu.tr, Manisa/TÜRKİYE

ÖZET

Modernite eleştirisi farklılıkları ve tikellikleri vurgularken, bu eleştirinin hareket noktası modern ekonomi politikaları ve kültür politikalarının benliğe ve cinsiyet üzerine müdahaleci pratikler yarattıklarıdır. Bu başlangıç noktası, bilinç, benlik, özne, kimlik, tanıma gibi modern felsefi sorunsal dağarcığını, cinsellik, toplumsal cinsiyet, erkeklik, kadınlık ve annelik sorunsallarına genişletir. Çünkü bu kavramlar modern dil, imge ve temsiller aracılığıyla politik, toplumsal, kültürel ve sanatsal alanlarda yeniden üretilmiş ve yayılmıştır. Nitekim modern özne, kendi kendine yeten bilgi, bilinç ve tasarlama yetisine sahip olarak tanımlanmıştır. Öznelerin toplumsal kimlikleri kurulurken cinsiyetleri ve cinsiyet özellikleri de erkek ve babalık, kadın ve annelik olarak inşa edilmiştir. Bu nedenle bu çalışma, modernite ve modern özne tartışmasına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmanın gereğine vurgu yapar; özellikle kadına yüklenen annelik rolünü merkeze alarak tartışmaya eleştirel perspektiften bakabilmenin imkanı vurgular. Çalışma, annelik meselesinin modern özne eleştirisindeki önemine vurgu yapacak ve annelik sorunsalının modernleşme pratiklerinde ele alınış tarzlarına değinecektir. Çalışma, çağdaş eleştiri aracılığıyla politikada ve kurumsal pratiklerde olduğu kadar, kültürel ve sanatsal pratiklerde de içerilen kadın ve annelik algısının pek çok yönünü betimleyecektir.

Anahtar Kavramlar: Modern Özne, Annelik, Modernleşme, Toplum Felsefesi

ABSTRACT

While the critique of modernity emphasizes differences and particularities, the start point of this criticism is that modern economic policies and cultural policies have created interventionist practices on self and gender. This starting point extends the modern philosophical problematic, such as consciousness, self, subject, identity, recognition, to the problems of sexuality, gender, masculinity, femininity, and motherhood. Because, these concepts have been reproduced and disseminated in political, social, cultural and artistic fields through modern language, images, and representations. In fact, the modern subject has been defined as having the ability to self-sufficient knowledge, consciousness, and design. While the social identities of the subjects were established, gender and gender characteristics were constructed as men and fatherhood, women and motherhood. Therefore, this study emphasizes the need to look at modernity and the modern subject discussion from a gender perspective; In particular, it emphasizes the possibility of looking at the discussion from a critical perspective, centering on the role of motherhood in women. The study will emphasize the importance of the maternity issue in the critique of modern subjects and address the ways in which the problem of motherhood is dealt with in modernization practices. Through contemporary criticism, the study will describe many aspects of women and motherhood perception, including cultural and artistic practices, as well as in politics and institutional practices.

Keywords: Modern Subject, Motherhood, Modernization, Philosophy of Society.

1. GİRİŞ

Çağdaş felsefenin karakterini büyük ölçüde belirleyen modernite ve modernliğe dair eleştiri, modern özne tanımı, evrensellik, temelcilik ve özcülük kavramsallaştırmalarına yöneliktir. Bu kavramsallaştırmaların ve türetildikleri felsefi geleneğin “meta anlatılar”dan (Lyotard, 1997) ibaret olduğu ve her ne kadar büyük felsefi söylemlerin ürünleri olsalar da bu kavramsallaştırmalara ilişkin herkes için geçerli evrensel-nesnel tanımlamaların yapılamayacağı öne sürülmüştür. Hatta Jean Baudrillard, “ortada açıklaması yapılacak bir nesne olmadığı gibi, bu açıklamayı yapabilecek bir özne de yoktur” (Baudrillard, 1991: 25) diyerek modern özne ve ona dayanan yargıların yanılısamadan ibaret olduğunu ilan etmiştir. Bu, Weber’e atıfla, “büyüsü bozulmuş bir dünya”da (Weber, 2004: 213) yaşayan öznelerin deneyimleyecekleri distopik bir modernlik tarifini karşımıza çıkarır. Nitekim artık bilim, bir anlama ve anlamlandırma çabası değil, bireysel yaşamı kolaylaştıran teknolojiyle iç içe girmiş bir uğraş hatta uzmanlık alanları toplamı haline gelmiştir. Aydınlanmanın ve modernizmin yücelttiği akıl kavramsallaştırması da doğaya hükmetmeyi ve mutluluğu gerçekleştirecek ekonomik,

toplumsal ve kültürel araçları güvenceye almak için karşı konulmaz bir ilerleme hızıyla ve kapitalizmle ilişkili biçimde kontrolden çıkmış bir araçsallık olarak tarif edilir. Bernstein'a göre,

Bu kapsayıcı ve araçsal akıl, şeylerin kendilerine özgü niteliklerini, onlara duyusal, toplumsal ve tarihsel biricikliklerini veren özelliklerini göz ardı eder; öznenin amaçlarına ve hedeflerine, kendini korumaya odaklanır. Böylesi bir akılsallık, birbirine benzemeyen (eşit olmayan) şeylere benzer (eşit) muamelesi eder, nesnelere öznelere (düşünsel olmayan dürtüleri) içinde eritir. Bu eritme, kavramsal düzlemdeki tahakkümdür. Amacı kavramsal ve teknik hakimiyet sağlamaktır. Kapsayıcı akılsallık, akılsallığın tamamı olarak görülmeye başladığında, tikel olanın kendi başına idrak edilme imkanı ortadan kalkar ve aydınlanmış aklın yola çıkma nedeni olan amaçların önü tikanır. Tikeller hakkında hüküm vermenin ve araçlarla amaçlar hakkında akli düşünmenin olanağı kalmayınca, insan amaçlarını gerçekleştirmenin araçları olması gereken akıl başlı başına bir amaç haline gelir, böylece Aydınlanma'nın asıl amaçları olan özgürlüğün ve mutluluğun aleyhine işlemeye başlar. (Bernstein, 2009: 14).

Buna paralel olarak, modern özneye dair eleştiri, felsefi, psikolojik ve sosyolojik okumalarla, öznenin kültür, tarih, psikoloji ve toplum ile ilişkide inşa edilen yapısına işaret ederek onun evrenselci, yapısalcı ve normatif karakterine dair eleştiriye tüm bu kavramsallaştırmaları reddetme zemininde kurar. İktidar ile özne arasındaki ilişkiyi sorunsallaştıran Michel Foucault, iktidarın bilim aracılığıyla öznenin inşasında oynadığı rolü güçlü bir bilim eleştirisi ile ortaya koymuştur. Foucault için modern iktidar, "bireyi kategorize ederek, bireyselliği ile belirleyerek, kimliğini bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder" (Foucault, 2005:58). Foucault, bu müdahalede bilimi, politikayı, sanatı, cinsiyet kalıplarını vb. belirleyen ve kullanan iktidarın, insanları hâkim olan kendi ideolojisinin gerçekliğine yöneltme gücünü vurgular. Hatta Foucault, iktidarın öznelere üzerindeki yönetme gücünü değil, onları yönlendirme, dönüştürme ve koordine etme gücünü içeren çok boyutlu bir güçler toplamından bahseder. Sonuçta özne, iktidara tabi olduğunu ve iktidarın söylem pratiklerine göre kendisini inşa ettiği sürece kendisini bir özne olarak var edebilir bir güce sahip olduğunu içselleştirir.

Modernlik eleştirisi, benliği, cinsiyeti, özgürlüğü, hakları ve kimlikleri ne olursa olsun, farklılıkları ve tikellikleri vurgularken, modern ekonomi-politikalarından kültür politikalarına kadar pek çok alanın aslında gözlemlenebilir biçimde öznenin benliğine, zihnine, bedenine ve cinsiyetine dair belirleyici, tahakkümcü, araçsallaştırıcı ve müdahaleci pratikler yarattıkları eleştirisini kaçınılmaz olarak başlangıç noktası olarak alır. Bu başlangıç noktası, bilinç, benlik, özne, kimlik, tanınma gibi modern felsefi sorunsal dağarcığını, cinsellik, toplumsal cinsiyet, erkeklik, kadınlık ve annelik sorunsallarına genişletir. Çünkü toplumsal cinsiyet, erkeklik, kadınlık ve annelik moderniteye yüklenen müdahaleci ve tahakkümcü modern dil, imge, gösterge ve temsiller aracılığıyla politik, toplumsal, kültürel ve sanatsal bağlamda yeniden üretilmiş ve yayılmıştır. Nitekim modern özne, kendi kendine yeten bilgi, bilinç ve tasarlama yetisine sahip olarak tanımlanmıştır. Öznelere toplumsal kimlikleri kurarken toplumun diline, kültürüne ve ideolojisine dayanan toplumsal bir varlık olarak cinsiyetleri ve cinsiyet özellikleri de erkek ve babalık, kadın ve annelik olarak inşa edilmiştir. Bu nedenle bu çalışma, modernite ve modern özne tartışmasına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmanın gereğine vurgu yapar; özellikle kadına yüklenen annelik rolünü merkeze alarak tartışmaya eleştirel perspektiften bakabilmenin imkanını vurgular. Çalışma, annelik meselesinin çerçevesinin genişliğine vurgu yapmak için aynı zamanda annelik sorunsalının modernleşme pratiklerinde ele alınmış tarzlarına değinerek, modernleşme pratiklerinde içselleşen politikanın kurumsal pratikleri kadar, kültürel ve sanatsal pratikleri de kapsayan zenginlik içerisinde kadın ve annelik algısının pek çok yönünü içererek yapılan tartışmaları betimlemeyi mümkün kılacaktır.

2.KURAMSAL ÇERÇEVE

Genel perpektiftten, modern özne ve bireyciliğe karşı eleştiri, özellikle psikanaliz ile birlikte, benlik veya birey kavramlarının, bilinç dışı biçimde verili saydığımız pratikler ve imgelerde örtük biçimde var olan ideolojilerin biçimlendirdiği, toplumsal olarak üretilmiş kavramlar olduğunu öne sürer. “Badinter’e göre psikanaliz hem kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkların aşılabilir benlik farklılıkları olarak bireylere kazanmış olduğunu söylemekte, hem de bu farklılıkların normal olanı belirlediğini ileri sürmektedir” (Çeler, 2013: 178). Böylece aslında kendi kendine yeten bilgi, bilinç ve tasarlama yetisine sahip modern özne/birey, toplumsal kimliklerini kurarken veya eylemde bulunurken toplumun diline, kültürüne ve ideolojisine dayanan, köklerini ve yapıtaşlarını oraya borçlu olan toplumsal bir varlıktır. Bu varlığın toplumsal cinsiyetleri de erkeklik ve kadınlık, rolleri de babalık ve annelik olarak üretilmiştir. Bu yüzden artık “her birimiz için belirleyici olan, kendimizi nasıl gördüğümüz veya görmek istediğimiz değil, kültürel nazar tarafından nasıl algılandığımızdır” (Silverman, 2006: 37), bu durum “nasıl görüldüğümüzü ‘seçemeyeceğimiz’ izlenimi verir” (Silverman, 2006: 37). Bu belirleme kimliklerin, cinsiyetlerin ve onlara yüklenen özelliklerin toplumsal, kültürel pratiğin ürünü olarak tesis edildiğini gösterir. Bu belirlemelerin sonunda modern özne ve birey kavramsallaştırmasına yönelik eleştirilerin toplumsal cinsiyete odaklanması, yani kadınlığın toplumsal biçimde inşasını hedef alması şaşırtıcı değildir.

Karışı çıkışın hedefinde kadınların doğal niteliklerinden kaynaklanan eksiklikleri olduğuna vurgu yapan cinsiyet ayrımcılığı vardır. Açıktır ki biyolojik veya fizyolojik farklılık iddialarından ve hakim eril dilden kaynaklanan söylemler aracılığıyla yerleşmiş olan cinsiyet ayrımcılığı, doğalcı atıflarla meşruiyet tesis etmeye çalışır. Buna bağlı olarak cinsiyete dayalı işbölümünün meşruiyetini tesis eden de bu ayrımcı bakış açısidir. Nitekim, “kadınların evle sınırlandırılmaları ve meslek sahibi olsalar da asıl işlerinin evle ilgili olanlar olarak kabul edilmesi, onların çalışma yaşamlarını kısıtlar” (Bora, 2011: 6). Diğer yandan da kadının çalışmasının ekonomik gereklilikler dışında hoş karşılanmadığı bakış açısında “mesleğinde başarılı bir kadının aile hayatında başarısız olduğu ya da onun kariyer ‘hırsı’nın bedelini çocuklarının ve kocasının ödediği düşünülür” (Bora, 2011: 6). Hatta ev işleri ve çocuk bakımına doğaları gereği kadınların yatkın oldukları kabulüyle, kadınların eylem alanlarının ve ilgilerinin neler olabileceğine dair söylemlerin meşruiyeti kurgulanır.

Özellikle ikinci dünya savaşından sonra Simon de Beauvoir’ın etkisiyle feminizm, hem doğalcı/natüralist hem de kültürcü/kültüralist kadın ve anne tanımlamalarına modernite eleştirisini de içeren biçimde karşı çıkarak, cinsiyetlerin eşitliğini temel almıştır.

Feministler, kadınların ezilmesi, modern teörinin felsefi sacayakları ve onun özcülük, temelcilik ve evrenselciliği vasıtasıyla tahkim edildiği ve meşrulaştırıldığı için modern teoriye eleştirel yaklaşma eğilimindedirler. Bilhassa “İnsan” (Man) hakkındaki hümanist söylem erkekler ve kadınlar arasındaki önemli farklılıkları örtmesiyle eşanlı olarak kadınlar üzerindeki eril tahakkümü de üstü örtük olarak destekler. Hümanist söylem, toplumsal olarak inşa edilmiş eril özellikleri ve faaliyetleri (akıl, üretim ya da iktidar istenci gibi) insan özüne ait nitelikler olarak taçlandırmaya yarayan insan varlığını oluşturan evrensel öz koyutlar (postulate). Böylesi modern söylemlerde erkekler insanlığın paradigmasını oluştururken kadınlar ötekini ve tabi cinsiyeti oluşturur (Akt. Best-Kellner, 2011: 250)

60’lı ve 70’li yılları etkileyen feminizm, yukarıda bahsettiğimiz gibi, değişmez ve adeta kadınların özüne dair ezeli ebedi biçimde tanımlanan doğalcılığa karşı çıkmaktaydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi toplumsal yapı, kimlik, cinsiyet gibi tanımlamaların hem tarihsel hem de kültürel karaktere sahip olduğu, bu yüzden de değişken olacağı savunuluyordu. Böylece kadın ve annelik tanımının kadına yüklediği negatif ve edilgen rol, asla evrensel ve karşı konulamaz değildi.

Söz konusu feminist karşı çıkış, anneliğin hem normalliğine, doğallığına hem de kültürel biçimde yeniden üretilen kutsallığına yönelikti ve artık annelik tüm kutsallığından ve mistisizminden soyutlanarak ele alınmaya başlanmıştı. Çünkü annelik hem ataerki bir kurum olarak, hem de biyolojik indirgemecilik aracılığıyla baskı unsuru olarak tanımlanmaktaydı ve kutsal anne betimi

bunlara meşruiyet sağlıyordu. Feminist eleştiri, anneliğe ilişkin atfedilen mistik ve mitik kutsallıkla birlikte pozitivist natüralist indirgemeciliği yerinden eden seküler, politik ve toplumsal bir kavramsallaştırmayla anneliği yeniden ele almayı mümkün kılmıştır ve bunun için politik, kamusal bir eylem ve eleştiri ortaya koymuştur. Sonuçta annelik miti yerini, toplumsal ve politik özneler olarak annelerin tanınmasına ve onların üzerine düşünümüne bırakan politik bir nitelik kazanmıştır. Özellikle feminist hareketler, anneliği, dolayısıyla aileyi ya kurum olarak tanımlayıp eleştiriyor ya da onların bir kurum olarak da olsa feminist eleştirel paradigmadan hareketle yeniden tanımlanması üzerine yoğunlaşıyordu. Böylece annelik tartışması, anneliği hem bir ideoloji olması niteliğiyle betimleyip eleştiriyor, hem de deneyimlerden hareketle eşitlik ve özgürlük meselesi olarak kadınların ve annelerin üzerindeki baskıları görünür kılıyordu. Bunun önemli bir ayağı, kadınlık, annelik ve aile kavramlarının, özellikle 80’li yıllarda politik konjonktürde yükselen neoliberalizm ve muhafazakâr neoliberal popülist politikalar tarafından tanımlanma ve içerilme biçimine yönelik karşı duruşun bir ihtiyaç olarak belirmesidir. Nitekim geleneksel ataerkil aile kavramından ödün vermeyen ve erkeklik-kadınlık rollerini bu merkezden tanımlayan muhafazakâr bakış açısı, kadına doğal bir zorunluluk yasasıymışçasına anneliği dayatmayı bir meşruiyet dayanağı olarak tesis etmiştir.

Annelik kurumunu sürdüren arzular babaerkillikten ve kültürden önce gelen dürtüleri gibi gösterildiklerinde bu kurum dışı bedenın değişmez yapılarında kalıcı bir meşruiyet kazanır. Üstelik dışı bedenın her şeyden önce üreme işlevi açısından nitelendirilmesini hem onaylayan hem de gerektiren, babaerkil olduğu bariz yasa, dışı bedene doğal zorunluluğunun yasası olarak işlenmiştir (Butler, 2014: 167).

Bu doğal zorunluluk yasası aracılığıyla neoliberal muhafazakâr politikaların anneler için belirlediği alan, işgücüne katılım değil, çocukların bakımı ve böylece müstakbel, vasıflı veya vasıfsız işgünün geleceğini sağlamaktır. Belirgin olarak aile ve annelik değerlerine vurgu yapılarak devletin ekonomik, güvenlik ve bekasına dair vurguyla birleştirilen gelecek nesillerden sorumlu anne tanımı ve muhafazakâr feminizm ideolojisi, bu zeminde anneliğe sahip çıkarak onu yüceltip yeni bir doğallık ve kutsallık sarmalına anneliği yerleştirmektedir.

Böylelikle ailenin toplumsal bir kurumdan ziyade insan için vazgeçilmez, en temel doğal birlik olduğundan ve bu birlik içindeki kadının ise gene doğa ve biyoloji kanunlarıyla belirlenmiş bir şekilde annelik özü ve içgüdüleriyle donanmış olduğundan bahsedilmeye başlanır (Çeler, 2013:167).

Bu ideoloji sadece kavramsal düzeyde kalmamış, maternal politikalar ve politik, hukuksal düzenlemelere dayanak olarak pekiştirilmiştir. Doğum izninin artırılması, çocuk sahibi olan kadınlara yarı zamanlı veya evden çalışma imkânı veren düzenlemeler ve doğurulan çocuk başına ödeme yapılması gibi popülist hamleler de anneliğin “politik” olarak (maternal politikalarla) sahiplenildiği söylemiyle birleştirilmektedir. Muhafazakâr söylem aracılığıyla oluşturulan ve anneliğin kadınların mesleklerinin ve işlerinin önünde bir engel teşkil etmediği söylemiyle birleşen politik hamleler, kadının anneliği seçmesini sağlayacak ekonomik teşvikler olmanın ötesinde de anlamlar kazanmıştır. Anneliğin kutsal görev olduğu, ülke kalkınmasının ve güvenliğinin annelerin yetiştirecekleri çocuklarca ve nesillerce tesis edileceği gibi misyon ve sorumluluk üreten bir ideolojinin de yaratıldığı görülmektedir. Annelik algısının yaratılması ve korunması, politik söylemlerde, seçim bildirgelerinde ve hükümet programlarında yerini almış olmakla kadına yönelik üretilen popülist politikaların merkez kavramı olmuştur ve bunlar birer kazanım olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla hem doğal hem de ahlaksal ve politik görev ve sorumluluk nitelikleri yüklenerek anneliğin kavramsal ve imgesel olarak yeniden üretimiyle karşı karşıya kalmaktayız. Nitekim anneliğe yönelik bakışın niteliği, Türkiye’deki görünümü ve temsili açıkça Osmanlı ve Türkiye modernleşmesi pratiklerinde de yukarıdaki karakteri içermekteydi.

3.MODERNLİK VE ANNELİK

Buradan hareketle Osmanlı modernleşme projesinde kadının rolüne yönelik vurgulanan tanımlamanın, “cahil annelerin” yetiştireceği gelecek nesillerin korunması için “doğru” ve “yanlış”

davranış kalıplarını içerdiğini görebiliriz. Bu kalıplarla kadınların mutlak sorumluluğunun çocuk doğurmak olduğu ve bu sorumluluğun annelere dikte edildiği hatta bu müdahalenin yasalara sirayet ettiği görülmüştür. Böylece kadınlara “sorumluluk ve vatanseverlik kavramları ile pekiştirilmiş” (Demirci-Yılmaz, 2015:74), gelecek nesilleri yetiştirme görevi olarak annelik bahsedilmiştir.

Osmanlı kadınları anne olmaları veya ileride anne olacakları ön kabulünden hareketle, kimi zaman geleneksel toplum düzeninin ihmal ettiği kurbanlaştırılmış bir kesim, kimi zaman da cahillik ve gelenekselliğin kısılcındaki tutum ve davranışlarıyla ‘yeni düzenin’ ‘yeni adamını’ daha doğmadan katleden fevri karakterler olarak temsil edilmiştir (Demirci-Yılmaz, 2015: 67).

Cumhuriyet dönemi modernleşmesi de benzer bir karakter göstermeye devam etmiştir. “Laik milliyetçiler de temelde aynı simgesel evreni paylaştıklarından, modernleşme projelerinin yerlilik ve vatanseverlik konusundaki inandırıcılığını sağlamaya son derece özen göstermişlerdir (Kandiyoti, 2013:168). Bu sefer kadın, Cumhuriyet neferlerinin ve yeni Türkiye’nin kurucusu ve taşıyıcısı olacak gençleri doğuran ve yetiştiren anneler olarak betimlenir. Ulus devlet projesinde ulusu yüceltecek olan genç nesillerin ve buna bağlı olarak kurulan yeni Cumhuriyetin bekası annelerin omuzlarındadır. “Makbul anne ve anneliğin sınırları ise net bir biçimde çizilmiştir; doğurgan, bakımlı ancak ölçülü, neşeli ve bedensel sağlam, çocuklarını sorumlu annelik ve ulus bilinciyle eğitebilen, görev bilinciyle hareket eden anne vatandaşı” (Demirci-Yılmaz, 2015: 89). Böylece kadının toplumsal değeri, tanıma uygun karakteri göstermesi ve cinsiyetine atfedilen *yurttaşlık erdemini* (anneliği) gösterdiği oranda belirlenebilecektir. Annelik doğal, moral ve toplumsal bakımdan yüceltilen bir değer olarak görülürken, kadının özgürleşmesi ya da haklarının varlığı bu değeri taşımaları ölçüsünde ve erk tarafından belirlenmiş sınırlar dahilinde kabul görmüştür. “Kadınların gerek yurttaşlık haklarının kullanılmasıyla ilgili, gerekse hayırsever ya da siyasal nitelikli etkinlikleri, en kolayca kadınsı doğalarının doğal bir uzantısı olarak, hak değil de bir görev olarak meşrulaştırılır” (Kandiyoti, 2013: 168). Bu ataerkil yaklaşım, anneliği kadının fizyolojisine, biyolojisine ve psikolojisine bağlayıp içgüdüsel ve kadına özgü bir arzu olarak kodlayarak kadının hem bedenine hem de zihnine müdahaleyi sürdürmenin yanında, annenin temsiline, toplumsal ve politik bir sorumluluk ve ödev niteliği de eklemleyerek anneliği modernleşme ideolojisinin içerisinde yeniden üretmiştir.

Milliyetçi hareketler bir yandan kadınları “ulusal” aktörler; anneler, eğitimciler, işçiler hatta savaşçılar olarak toplum hayatına daha fazla katılmaya davet ederler. Öte yandan kültürel olarak kabul edilir kadın davranışlarının sınırlarını tayin eder ve kadınları kendi çıkarlarını milliyetçi söylem tarafından belirlenen terimler çerçevesinde ifade etmeye zorlarlar (Kandiyoti, 2013 :169).

Yukarıdaki unsurlar göz önüne alındığında Tuba Demirci-Yılmaz’ın çalışmasında (Demirci-Yılmaz: 2015) ayrıntılı biçimde aktardığı gibi, pek çok hukuksal metinde, dernek, parti ve siyasetçi söyleminde görülsede, Türkiye’de annelik tanımının ve temsilinin ve annelik ideolojisinin yeniden üretiminde ve yayılmasında sadece politik söylemlerin değil, medya, kültür-sanat ürünleri ve televizyon gibi araçların da kullanıldığı aşikârdır. Zira “toplumsal dünyanın temsil edilişi politiktir ve bunun için seçilen temsil tarzları, dünyaya karşı farklı politik duruşları ifade eder. (...) Her anlatsal seçim, türlü çıkar ve arzular barındıran bir temsil stratejisiyle ilişkilidir” (Ryan ve Kellner, 1990: 419). Bu yanıyla anneliğe dair yaratılmak istenen ideoloji, sadece retorik öge olmanın ötesinde medya, kültür-sanat ürünleri gibi araçlar aracılığıyla kültürel bir üretim süreci olarak da, açık veya örtük biçimde ve politik olarak yeniden üretilmektedir.

4.SONUÇ YERİNE

Yukarıdaki betimlemeler ışığında anneliğin özellikle doğuştan bir güdü olmadığı, onun kültürel biçimde nesiller boyunca devralınan bir rol olarak belirlendiği yönündeki itirazlar¹ son derece yaygın ve hayatidir. Kadınlık veya erkeklik annelik veya babalık, toplumsallaşma süreci içerisinde

¹ Badinter, E. (1992), *Annelik Sevgisi*, (Çev.: Kamuran Çelik), Afa Yay., İstanbul.

edinilirler. Kuşkusuz medya ve sanatsal, kültürel üretim alanları, toplum, gelenekler, eğitim ve politikanın olduğu kadar, söz konusu toplumsal ve kültürel rollerin veya statülerin yeniden üretiminde ve sürdürülmesinde benzer bir etkiye sahiptir. Kadın ve anne rollerinin, bu tür alanlarda ve bu alanlarda kullanılan araçlarla üretilen ataerkil bir ideolojinin parçası olarak normalleştirildiği görülmektedir. Bu normalleşmenin medya, televizyon, sinema ve kültürel araçlar tarafından üretilmesi, yinelenmesi ve içselleştirilmesi üzerine eleştiri, günümüzde annelik sorunsalına eklenen önemli boyutlardan biri haline gelmiştir.

Kültür, sanat ve medya ürünlerinin hem yapısal ve teknik hem de estetik dili, bu alanlardaki ürünlerin sanatsal yönünü okumamıza imkân verirken, kitlelere ulaşan popülerlikleri de ideolojiler için araçsallaştırılma riskini ve hegemonik çatışmalı yüzünü açığa çıkarır. Althusser'in üst yapı kurumlarının (eğitim, din vb.) altyapı kurumlarından (ekonomi) bir dereceye kadar bağımsızlığını vurgulayarak, kurumların ideolojilerinin bireylerin düşüncelerini biçimlendirdiğini iddia etmesi ve üst yapı kurumlarını "ideolojik aygıt" (Althusser, 2000: 33-34) olarak tanımlamasının etkisiyle kültür ve sanat alanına bakış, eserlerin, özellikle sinema ve medyanın ideolojik etkilerini dışarıda bırakmayacak şekilde değişmiştir. Nitekim, sinema için olduğu kadar sanatsal ve kültürel her eser, "gerçekliği yeniden üretir, gerçeklik varolan ideolojinin bir ifadesinden başka bir şey değildir" (Comolli ve Narboni, 2010: 101). Bu yüzden sanat ve kültür ürünleri, ideolojik etkiler içerdiği görmezden gelinmeyecek biçimde tartışmalara eklenmiştir. Hâlbuki sanat eserleri, medya ürünleri ve kültürel ürünler söz konusu olduğunda, onların ne sanatsallıklarından ne de ulaşılabilirliğinden vazgeçilebilir. Bu, kültür ve sanatın, bir kâğıdın iki yüzü gibi vazgeçilemez olan estetik-sanatsal ve toplumsal-politik-ideolojik karakterini açığa çıkarır. Bu nedenle eserlerde temsil edilen şeyin estetik ve sanatsal sunumu, estetik beğenimize hitap edip estetik hazzı beslediği kadar, temsil edilen öğenin gerçekle ilişkisi ve ilgisi üzerine düşünüm de zorunludur. Zira "temsil sadece gerçekliği temsil etmez, aynı zamanda gerçekliğin anlamına da katkıda bulunur" (Laughey, 2010: 84). Bu yanı sıra kültürel ürünlerin, gerek kültürel temsil ve ideolojilerle biçimlenen yapısının gerekse de bunları yeniden üretiminin sorgulanması önemlidir. Bu sorgulamayı medya, kültür ve sanat ürünlerinde yapmak annelik kavramsallaştırmasını ve üretilen annelik söylemini her yanı sıra görebilmeye ve tartışmaya imkan verir.¹

Bu açıdan 2000'li yıllardan itibaren politik ve toplumsal olarak etkisi artan biçimiyle önceki bölümde değindiğimiz neoliberal ve muhafazakar paradigmanın ürettiği maternal politika ve ataerkil ideolojinin etkisinin tüm kültürel ürünlere yansımalarının önemli olduğunu düşünüyoruz. Elbette ki genel olarak dünya ve özelde Türkiye'de sinema, televizyon, dergi vb. tüm medyadaki kadın imgesinin ve temsilinin nasıl ele alınacağı politik, toplumsal ve kültürel ortam ve pratikler tarafından belirlenecektir fakat bu, eleştirinin eşlik ettiği bir süreç olmalıdır. Özellikle Türkiye'de belirgin biçimde kadınların evlenmeye teşvik edilmesi, çocuk sayısı, doğum yöntemleri gibi konularda artan müdahaleler aracılığıyla anneliği özendirilen ve teşvik eden popüler hamleler sunan politikalara paralel biçimde medyanın ve diğer kültürel ürünlerin kadının temsiline dair bakışı yeniden değerlendirilmelidir.² Bu değerlendirme, kuşkusuz anneliğe atfedilen doğalcı, kültüralist ve mitik

¹ Özellikle Türkiye sinemasında kadınlar için üretilen ve kadınlara yönelik bir tür olarak melodramlar, hem kadınlık hem de annelik kodlarını açıkça göz önüne çıkarmıştır. Zira melodramlar özellikle kadınlar için üretilen acı ve dram yüklü hikâyeler olarak bilinir. Melodramlar, kadını, erkeğe iyi bir eş, çocuklarına karşı fedakâr bir anne, evin ayakta kalabilmesi için temel bir unsur olarak sunmakta ve kadın, anne ve eş görevleri dışında var olamamakta ya da aksi durumlarda cezalandırılmaktadır. Böylece melodramlarda "kadının yaşamı, heteroseksüel aşk, evlilik ya da annelik gibi özel alanlarda kalır (Akbulut, 2008:78). Özel alana hapsolan kadın yaşamı, Türkiye sinemasında özellikle bir alt tür olan annelik melodramları'nı yaratmıştır. Bu filmler, kadın karakterlerin anneliğini bir değer olarak yüceltir ya da bu karakterlerin "annelik görevlerindeki eksiklikler veya yanlışlardan" doğduğu iddia edilen felaketleri ve onların sonuçlarını gözler önüne serer. Annelik melodramlarının Türkiye sinemasındaki en belirgin örneklerinden bazıları şöyle sıralanabilir: Anaların Günahı (1966), Ana Hakkı Ödenmez (1968), Bütün Anneler Melektir (1971), Anneler ve Kızları (1971), Ana Ocağı (1977), Anneler ve Kızları (1971).

² Hemen her yaş grubunun televizyon kanallarında tekrar eden anne ve kadın melodramlarına aşına olduğu ve bu etkinin sürekli canlı tutulduğu da açıktır. Benzer açıdan magazin haberleri içerisinde yer alan anne ve bebek bakımı odaklı yayınlar, yine bu konu hakkındaki kitap, dergi ve reklamların yaygın üretimi ve tüketimi değerlendirme dışı kalmamalıdır. Açık veya örtük olarak televizyon programlarında, radyo ve görsel yayınlardaki anne bebek temalı ürünlerin ve yayınların söz konusu annelik vurgusunu üretmek yaygınlaştırdığı açıkça görülmektedir. Bebek ürünleri reklamlarında sadece kadın-anne iççeliğinin öne çıkarılması, tüketici odağının anneler olarak belirlendiği tüketim ve piyasa koşullarında anneliğin toplumsal temsilinin araçsallaştırıldığı göz ardı edilemez. Nitekim son yıllarda artan internet sitelerinin ve blogların da annelik rolünün şekillenmesine katkısı olduğu söylenebilir (Uğurlu, 2013: 2).

referanslara ve kadına dair toplumsal bakışta içerilen ayrımcılığa ve eşitsizliğe bir ayna tuttuğu kadar, bu toplumsal cinsiyet tanımının eleştirisine de imkân verecektir. Bu yanıyla her türüyle kültürel ürünlerin toplumsal cinsiyet tanım ve karakterlerinin aynaları olmasından kasıt izleyici, takipçi ve tüketiciler için önerilenin pasifizm olmadığı tersine, ayrı ve derinlikli bir çalışmanın konusu olan gerekli eleştirel bir eylem biçimidir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. (2008). Kadına Melodram Yakışır Türk Melodram Sinemasında Kadın İmgeleri, Bağlam Yay., İstanbul.
- Bora, A. (2011), “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık”, <http://secbir.org/images/haber/2011/01/15-aksu-bora.pdf>. Erişim 05/03/2016.
- Althusser, L. (2000). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (Çev.: Y. Alp ve M. Özışık), İletişim, İstanbul.
- Badinter, E. (1992), Anelik Sevgisi, (Çev.: Kamuran Çelik), Afa Yay., İstanbul.
- Badinter, E., (2011), Kadınlık mı Anelik mi?, (Çev.: Ayşen Ekmekçi), İletişim Yay., İstanbul.
- Baudrillard, J. (1991). Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu, (Çev.: Oğuz. Adanır), Ayrıntı, İstanbul.
- Best, S. ve Kellner, D. (2011), Postmodern Teori, (Çev.: Mehmet Küçük), Ayrıntı, İstanbul.
- Butler, J. (2014), Cinsiyet Belası, (Çev.: Başak Ertür), İletişim Yay., İstanbul.
- Comolli, J-L. ve Narboni, J. (2010), “Sinema, İdeoloji, Eleştiri”, (Ed. Seçil Büker, Y. Gürhan Topçu), Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri, ss: 97-109, Kırmızıkeci, İstanbul.
- Çeler, Z. (2013), “Annenin Serüveni: Kadının Anne Olarak Toplumsal Kurgulanışı”, (Ed. Cansu Özge Özmen), DoğuBatı, Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı, 63, ss: 165-185, Doğu Batı, Ankara.
- Demirci-Yılmaz, T. (2015), “Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Anelik Kurguları (1840-1950)”, (Ed. Şeyda Öztürk), Cogito, Anelik Sayısı, 81, ss: 66-91, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Foucault, M. (2005). Özne ve İktidar, (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay), Ayrıntı, İstanbul.
- Kandiyoti, D. (2013), Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Metis, İstanbul.
- Laughey, D. (2010), Medya Çalışmaları, Teoriler ve Yaklaşımlar, (Çev.: Ali Toprak), Kalkedon, İstanbul.
- Lyotard, J.F. (1997), Postmodern Durum, (Çev.: A. Çiğdem), Vadi, Konya.
- Mulvey, L. (2010), “Görsel Haz ve Anlatı Sineması”, (Ed. Seçil Büker-Y. Gürhan Topçu), Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri, s:211-229, Kırmızıkeci, İstanbul.
- Ryan, M. ve Kellner, D. (1990), Politik Kamera, Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası, (Çev.: Elif Özsayar), Ayrıntı, İstanbul.
- Silverman, K. (2006), Görünür Dünyanın Eşiği, (Çev.: Aylin Onacak), Ayrıntı, İstanbul.
- Uğurlu, E. G. (2013), “Anelik Rolünün Öğrenilme Sürecinde Medyanın Yeri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 34, ss:1-24.
- Weber, M. (2004), Sosyoloji Yazıları, (Çev.: Taha Parla), İletişim, İstanbul.